

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О. В. Грицина, к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет, ogrytsyna@ukr.net, orcid.org/0000-0002-1304-0250,
О. В. Шолудько, к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет, o.sholudko71@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2264-5638,
Р. І. Содома, к. е. н., доцент, Львівський національний аграрний університет, sodomaruslana@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5020-6440

Пенсійне забезпечення є своєрідним показником добробуту держави. Відповідно до статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, який включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, безробіття, а також у старості. Подібні гарантії містяться у основних законах багатьох європейських держав, оскільки соціальний захист виступає однією із головних функцій держави і означає визнання нею відповідальності за надання допомоги слабким і знедоленим, усім, хто не в змозі заробити на гідне життя та забезпечити безтурботну старість. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України одним із пріоритетів є соціальне забезпечення людини, яка з фактора виробництва перетворюється на головну рушійну силу суспільства. Держава повинна гарантувати кожному громадянину достатній життєвий рівень, дбати як про сьогоднішніх, так і про майбутніх пенсіонерів. Зазначено, що пенсійна реформа в Україні, початком якої був 2003 рік, рухається повільно, особливо це стосується недержавного пенсійного забезпечення; до запровадження трьохрівневої системи ще далеко. Кількість пенсіонерів з року в рік зростає, незважаючи на те, що підвищуються вимоги до пенсійного віку та страхового стажу, а розміри пенсійних виплат залишаються, у більшості випадків, надзвичайно малими, такими, які не забезпечують не лише гідний рівень життя, але й у більшості випадків – найнеобхідніші потреби людини. У статті проведено аналіз сучасного стану пенсійної системи України, розкрито суть пенсійної реформи, проаналізовано взаємозв'язок та вплив фінансової кризи на пенсійну систему. Обґрунтовано та доведено перспективи розвитку пенсійної системи, важливість накопичувальної системи та системи недержавного пенсійного страхування, визначено основні нововведення пенсійної системи, переваги та недоліки пенсійної реформи. Проведено аналіз рівня пенсійного забезпечення в Україні порівняно з іншими державами та визначено проблеми впровадження накопичувальної системи і системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійна реформа, недержавне пенсійне забезпечення, накопичувальна пенсійна система.

Постановка проблеми. Проблема пенсійного забезпечення залишається однією з найважливіших для національної економіки. І це не дивно, адже майже 30% громадян належать до тієї чи іншої категорії пенсіонерів. Водночас, система пенсійного забезпечення, яка функціонує сьогодні в Україні, є далекою від досконалості, хоча загалом,

пенсійна реформа триває вже понад 15 років.

Реформування пенсійної системи в Україні розпочалося у 2003 році з прийняттям Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». Згідно даних законодавчих актів, пенсійне забезпе-

чення передбачає тривірневу систему: державна солідарна система, накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та система добровільного не-державного пенсійного забезпечення [1].

Державна солідарна система побудована за принципом солідарності поколінь – працююче населення забезпечує непрацююче. Якщо у 1991 р. у нас було 14,8 млн. пенсіонерів, то на сьогодні їх налічується понад 12 млн. осіб. Водночас за ці роки в Україні зменшилась кількість платників страхових внесків, що зумовило збільшення навантаження на працююче населення. Сьогодні рівень мінімальної пенсії не забезпечує фізичні, духовні потреби літніх людей, тому вони змушені працювати, щоб вижити. Зараз в Україні налічується понад 2 млн. 700 тис. працюючих пенсіонерів. При цьому розмір мінімальної пенсії в Україні становить близько 50 доларів, в той час, коли у Польщі він складає 220 доларів, в Австрії – 960 доларів. Тобто, в Україні мінімальна пенсія у 4 рази нижча, ніж в Польщі, у 20 разів нижча, ніж в Австрії. 62 відсотки українських пенсіонерів отримують пенсію, меншу 1500 грн. На 10 працюючих в Україні припадає 11 пенсіонерів.

Ідея замінити солідарну систему накопичувальної з'явилась вже давно. Накопичувальна пенсійна система збільшує незалежність людини від держави та зменшує корупцію шляхом скорочення кількості бюрократичних обмежень всередині системи. Персоналізація рахунків та поступовий перехід до автоматичного нарахування пенсії за уніфікованою формулою творять можливість ліквідувати корупційну складову та поступово подолати дефіцит Пенсійного фонду. Однак, з огляду на нестабільну економічну ситуацію, запровадження накопичувальної системи в Україні можливе не раніше, ніж через 3–4 роки. У Європі, наприклад, у Норвегії, Нідерландах, Фінляндії, пенсійні системи організовані на найвищому рівні – тут люди похилого віку та майбутні пенсіонери можуть бути спокійними щодо пенсійного забезпечення. А економіці нашої країни на сьогодні ще не вистачає захисту накопичення коштів від інфляції. Наші за-

кони у сфері пенсійного забезпечення є далекими від досконалості.

Отже, питання вдосконалення пенсійної системи та розробки виваженої державної політики щодо пенсійного забезпечення є актуальними і потребують розробки наукових підходів до розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування механізму пенсійного забезпечення вимагає наукового обґрунтування, визначення основ функціонування пенсійної системи. В останні роки спостерігається активність серед науковців та практиків, вітчизняних і закордонних, у вивченні та аналізі сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні та розробці на цій основі конкретних шляхів реформування пенсійної системи. Питання пенсійного забезпечення у своїх працях розглядали вітчизняні науковці-економісти. Зокрема, Батченко А. та Деліні М. дослідили тенденції реформування пенсійної системи [3], Крентовська О. – обґрунтувала основні напрями національної стратегії вдосконалення соціальної політики в умовах старіння населення [6], Загородній А. у своїх дослідженнях віддає перевагу добровільному способу підвищення пенсійного віку [4]. Д. Полозенко зазначає, що в Україні пенсійна реформа рухається надзвичайно повільно і переважну частину негараздів у сфері пенсійного забезпечення він пов'язує із відсутністю науково обґрунтованої стратегії соціального розвитку [8]. О. Коваль звертає увагу на те, що більшість експертів вважають оптимальними пенсійні системи змішаного типу, які дають змогу протистояти фінансовій нестабільності [5].

Формулювання мети статті. Метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану пенсійного забезпечення в Україні та розробка на цій основі пропозицій щодо його покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з прогнозами демографічного розвитку України, розробленого фахівцями ООН, до 2050 року очікується зростання чисельності населення пенсійного віку при скороченні загальної чисельності населення країни та населення працездатного віку (табл. 1).

Прогноз чисельності населення України, тис. осіб

Роки	Всього	З них	
		працездатного віку	пенсійного віку
2001	48415,5	27984,7	11492,8
2005	47447,8	28706,1	11204,9
2010	46008,5	28091,9	11377,5
2015	44616,5	26570,7	11840,1
2020	43150,8	24905,7	12273,8
2030	40536,2	22566,3	12950,5
2040	38526,3	19533,0	14328,0

Джерело: складено за: [7]

Як вже зазначалось, на сьогодні в Україні на утримання одного пенсіонера працює 1,1 особи. У західноєвропейських країнах цей показник становить 3,8 особи. Незважаючи на досить значні внески до Пенсійного фонду України, коштів не вистачає і їх дефіцит покривається за рахунок бюджетних асигнувань. «Залатати» дірку у Пенсійному фонді можна трьома способами: зменшити кількість тих, хто буде отримувати пенсії, підвищити податки або збільшити кількість платників єдиного соціального внеску. В Україні зараз проживає 26 млн. осіб працездатного віку, з яких 16 млн. працює, а 2 млн. є офіційно безробітними. Де решта 8 млн. – невідомо. З 16 млн. працюючих ЄСВ сплачують 10,5 млн., з них 4 млн. – з мінімальної зарплати. Пенсіонерів нараховується 12,6 млн. Попри встановлений законом максимальний розмір пенсії, 19 тис. осіб отримують щомісяця від 10 до 20 тис. грн., а більше 2000 тис. осіб – понад 20 тис. грн. пенсії. Складається ситуація, що ті, хто працював 35 років, сплачуючи соцвнесок, і ті, що взагалі не працювали або працювали нелегально, нічого не сплачуючи – отримують однакові за розміром пенсії.

Коли з 1.01.19 р. збільшився розмір мінімальних зарплат, підвищилися й пенсії близько 2 млн пенсіонерів. У даний час мінімальне пенсійне забезпечення порівнюється у еквіваленті до прожиткового мінімуму і становить 1564 грн. Із початком зими цей розмір збільшиться на 74 грн. Таку пенсію отримують близько 1.5 млн. чол. З 1.01.2019 р. новий розмір мінімальної зарплати становить 4173 грн., що викликало зміну розмірів податків, що сплачують ро-

ботодавці. Однак підприємці часто ухиляються від пенсійного страхування працівників, що не дозволяє отримувати гідні пенсії. З 1.01.2004 р. основним фактором при перерахунку пенсій став той стаж, який був оплачуваний роботодавцями через їх внески до Пенсійного фонду.

Слід зазначити, що діючий Закон спрямований на поступове підвищення в Україні пенсійного віку для жінок, який у 2021 р. становитиме 60 років. Останнім часом з'явилися чутки про те, що пенсійний вік скасують і основним критерієм виходу на пенсію буде страховий стаж, однак, така ситуація може сприяти значному збільшенню кількості пенсіонерів і навантаженню на Пенсійний фонд. З іншого боку, на думку старшого наукового співробітника Інституту демографії та наукових соцдосліджень ім. М. Птухи НАН України Л. Ткаченко зниження пенсійного віку може призвести до того, що не буде кому працювати. Тим часом, експерт з соцпитань Г. Третьякова вважає, що українці повинні виходити на пенсію незалежно від віку при наявності 35 років стажу [11]. Отже, розмір пенсій державної солідарної системи залишається низьким і потребує перегляду.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено формування накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах добровільної участі [1,2]. Накопичувальна система загально-обов'язкового державного пенсійного страхування в Україні повинна була запрацювати ще в 2007 р. Однак, цього не сталося. Хоча законодавчо

було визначено три фонди: відкритий пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи; корпоративний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа – роботодавець або декілька юридичних осіб – роботодавців, та професійний пенсійний фонд, засновником якого можуть бути об'єднання юридичних осіб – роботодавців, об'єднання фізичних осіб.

Накопичувальний фонд – це цільовий позабюджетний фонд, який акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб. Активи фонду мають використовуватись для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їх сімей чи спадкоємцям. В цілому формування накопичувальної системи може стати ефективним засобом зменшення впливу старіння населення на пенсійну систему.

Третім рівнем пенсійної системи є недержавні пенсійні фонди, які базуються на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. Ця система є подібною до пенсійних систем Німеччини, Швеції, Великобританії та інших країн з ринковою економікою, в яких починаючи приблизно з 30 років молоді люди починають відраховувати частину заробітку до недержавного пенсійного фонду. Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється шляхом укладання пенсійного контракту між пенсійним фондом і його вкладником. Гроші накопичуються на рахунках недержавного пенсійного фонду, інвестуються і з часом виплачуються у вигляді додаткових пенсій. Таким чином, всі учасники фонду забезпечують собі гідні умови життя під час перебування на пенсії, що заохочує працююче населення до участі у такій системі.

Однак серед українських економістів існує й інший проект пенсійної реформи, який передбачає перехід до 5 рівневої пенсійної системи за стандартами Світового банку. Так, на думку Т. Козака, така рефор-

ма передбачає наступні рівні: нульовий (базовий гарантований дохід), перший (збережена частина поточної солідарної системи з підвищеною залежністю від стажу та кваліфікації), другий і третій (обов'язковий та добровільний, який дозволяє зберігати гроші так, як вони вважають за доцільніше без залежності від держави), четвертий (нефінансовий рівень, в т. ч. створення інфраструктури для комфорту літніх людей). Добровільний рівень накопичувальної системи – головний у проекті реформи. Запровадження такої системи передбачає повну реформу Пенсійного фонду [10].

Висновки. Пенсійна система України на сьогодні перебуває у надзвичайно складному фінансовому стані та не забезпечує пенсіонерів необхідним доходом для підтримання гідного рівня життя. На сьогодні ні підвищення пенсійного віку, ні збільшення стажу не вирішить проблему дефіциту Пенсійного фонду. Необхідно відмовитися від однорівневої солідарної пенсійної системи, отриманої у спадок від СРСР, і перейти на трирівневу накопичувальну, де другий рівень – це загально-обов'язкове державне пенсійне страхування (коли від зарплати щомісяця на особистий рахунок в банку перераховується певний відсоток), а третій – добровільне недержавне пенсійне забезпечення (коли працівник сам вирішує, чи потрібно йому додатково відкладати якісь кошти і в якому розмірі).

Після проведення пенсійної реформи, коли пенсія стане достатньою, потрібно встановити правило – або ти працюєш, отримуєш зарплату і виходиш на пенсію пізніше, але пенсія в тебе буде більшою, або йдеш відразу і отримуєш пенсію, але не працюєш. Таке правило діє в усьому світі. Така пенсійна реформа розрахована в першу чергу на молодь, яка сьогодні працює. Саме вона має усвідомити всі перспективи щодо пенсійного забезпечення у майбутньому і відповідно до цього планувати свою діяльність і своє життя так, щоб забезпечити старість. При плануванні пенсійної реформи не можна забувати про її стратегічне значення. Персоналізація пенсій, формування накопичувальних рахунків перетворює громадян на стратегічних інвесторів української економіки. Такий інвестор буде важли-

вішим за будь-який фонд чи корпорацію. В цілому пенсійна реформа дозволяє вирішити комплекс проблем української економіки, державних фінансів та забезпечити сталий суспільний баланс.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV.
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 10570-IV.
3. Батченко Л. В. Розвиток реформованої пенсійної системи України та її вплив на формування механізму соціального самозахисту населення / Л. В. Батченко, М. М. Деліні // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №6. – С. 188–193.
4. Загородній А. Г. Проблеми та шляхи вдосконалення пенсійної системи України / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко // Фінанси України. – № 6. – 2010. – С. 15–24.
5. Коваль О. П. Місце й роль загальнообов'язкової накопичувальної складової в багаторівневій пенсійній системі України: антикризовий аспект / О. П. Коваль // Фінанси України. – № 6. – 2012. – С. 68–75.
6. Крентовська О. Старіння населення як детермінуючий фактор удосконалення державної соціальної політики в Україні / О. Крентовська // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2009. – Вип. 2. – С. 245–254.
7. Мних М. В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення / М. В. Мних // Фінанси України. – № 6. – 2007. – С. 39–46.
8. Полозенко Д. В. Розвиток пенсійної системи України / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – № 10. – 2009. – С. 18–26.
9. Ткаченко Н. В. Роль недержавних пенсійних фондів у розвитку фінансового ринку України / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – № 12. – 2010. – С. 69–79.
10. Завдання нової Ради – справжня пенсійна реформа. 16.11.2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/30/64957>

11. Пенсійна реформа 2019: таблиця виходу на пенсію і нові закони. 6.10.2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://znaj.ua/society/264638-pensijna-reforma-2019-tablicya-vihodu-na-pensiya-i-novi-zakoni>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiyne strakhuvannya» vid 09.07.2003 r. № 1058-IV.
2. Zakon Ukrainy «Pro nederzhavne pensiyne zabezpechennia» vid 09.07.2003 r. № 10570-IV.
3. Batchenko, L.V., & Dielini, M.M. (2010). Rozvytok reformovanoi pensii noi systemy Ukrainy ta yii vplyv na formuvannia mekhanizmu sotsialnoho samozakhystu naselennia. Aktualni problemy ekonomiky, (6), 188-193.
4. Zahorodnii, A.H., & Pylypenko, L.M. (2010). Problemy ta shliakhy vdoskonalennia pensii noi systemy Ukrainy. Finansy Ukrainy, (6), 15-24.
5. Koval, O.P. (2012). Mistse y rol zahalnooboviazkovo i nakopychuvalnoi skladovo i v bahatorivnevii pensii noi systemi Ukrainy: antykrizovyy aspekt. Finansy Ukrainy, (6), 68-75.
6. Krentovska, O. (2009). Starinnia naselennia yak determinuiuchy i faktor udoskonalennia derzhavnoi sotsialnoi polityky v Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Vyp. 2, 245-254.
7. Mnykh, M.V. (2007). Strakhuvannia ta yoho rol u zabezpechenni sotsialnoho zakhystu naselennia. Finansy Ukrainy, (6), 39-46.
8. Polozenko, D.V. (2009). Rozvytok pensii noi systemy Ukrainy [Development of the pension system of Ukraine. Finansy Ukrainy, (10), 18-26.
9. Tkachenko, N.V. (2010). Rol nederzhavnykh pensii nykh fondiv u rozvytku finansovoho rynku Ukrainy. Finansy Ukrainy, (12), 69-79.
10. Zavadannia novoi Rady – spravzhnia pensiy na reforma. 16.11.2019. Retrieved from <https://ww.epravda.com.ua/columns/2019/07/30/649579>
11. Pensii na reforma 2019: tablytsia vykhodu na pensii u i novi zakony. 6.10.2019. Retrieved from <https://znaj.ua/society/264638-pensijna-reforma-2019-tablicya-vihodu-na-pensiya-i-novi-zakoni>

ПЕНСИОННАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

О. В. Грищина, к. э. н., доцент, О. В. Шолудько, к. э. н., доцент, Р. И. Содома, к. э. н., доцент, Львовский национальный аграрный университет

Пенсионное обеспечение является своеобразным показателем благосостояния государства. В соответствии со статьей 46 Конституции Украины граждане имеют право на социальную защиту, включающее право на обеспечение их в случае полной, частичной или временной потери трудоспособности, безработицы, а также в старости. Подобные гарантии содержатся в основных законах многих европейских государств, поскольку социальная защита выступает одной из главных функций государства и означает признание ответственности за оказание помощи слабым и обездоленным, всем, кто не в состоянии заработать на достой-

ную жизнь и обеспечить беззаботную старость. На современном этапе социально-экономического развития Украины одним из приоритетов является социальное обеспечение человека, который из фактора производства превращается в главную движущую силу общества. Государство должно гарантировать каждому гражданину достойный уровень, заботиться как о сегодняшних, так и о будущих пенсионерах. Отмечено, что пенсионная реформа в Украине, началом которой был 2003 год, движется медленно, особенно это касается негосударственного пенсионного обеспечения; до введения трехуровневой системы еще далеко. Количество пенсионеров из года в год растет несмотря на то, что повышаются требования к пенсионному возрасту и страховому стажу, а размеры пенсионных выплат остаются, в большинстве случаев, очень малыми, такими, которые не обеспечивают не только достойный уровень жизни, но и в большинстве случаев - самые необходимые потребности человека. В статье проведен анализ современного состояния пенсионной системы Украины, раскрыта суть пенсионной реформы, проанализирована взаимосвязь и влияние финансового кризиса на пенсионную систему. Обосновано и доведено перспективы развития пенсионной системы, важность накопительной системы и системы негосударственного пенсионного страхования, определены основные нововведения пенсионной системы, преимущества и недостатки пенсионной реформы. Проведен анализ уровня пенсионного обеспечения в Украине по сравнению с другими государствами и определены проблемы внедрения накопительной системы и системы негосударственного пенсионного обеспечения в Украине

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионная реформа, негосударственное пенсионное обеспечение, накопительная пенсионная система.

PENSION REFORM IN UKRAINE: REALITY AND PROSPECTS

O. V. Grytsyna, Ph. D (Econ.), Associate Professor, O. V. Sholudko, Ph. D (Econ.), Associate Professor, R. I. Sodoma, Ph. D (Econ.), Associate Professor, Lviv National Agrarian University

The pension is a kind of indicator of the welfare of the state. According to Article 46 of the Constitution of Ukraine, citizens have the right to social protection, which includes the right to provide them in case of complete, partial or temporary disability, unemployment, as well as old age. Similar safeguards are found in the fundamental laws of many European states, since social protection is one of the main functions of a state and means recognizing its responsibility to help the weak and disadvantaged, those who are unable to earn a decent living and secure their old age. At the present stage of socio-economic development of Ukraine, one of the priorities is social security of the person, which is becoming the main driving force of society rather than a production factor. It is the state's responsibility to guarantee every citizen sufficient standard of living, to take care of both current and future retirees. At the same time, it should be noted that the pension reform in Ukraine, which started in 2003, is moving slowly, especially with regard to non-state pension provision; there is still a long way to go before introducing a three-tier system. The number of pensioners is increasing year by year, despite the increasing requirements for retirement age and seniority, and pension payments remain, in most cases, extremely small, which is unable to provide even the most necessary human needs, let alone decent standard of living. The article analyzes the current state of the Ukrainian pension system, reveals the essence of pension reform, analyzes the relationship and impact of the financial crisis on the pension system. Prospects for the development of the pension system, the importance of the accumulation system and the system of non-state pension insurance are substantiated and proved, the main innovations of the pension system, the advantages and disadvantages of the pension reform are identified. The analysis of the level of pension insurance in Ukraine in comparison with other countries is carried out and the problems of implementation of the accumulation system and the system of non-state pension insurance in Ukraine are identified.

Keywords: pension system, pension reform, non-state pension provision, funded pension system.

Надійшла до редакції 18.11.19 р.